

OTDK-dolgozat

2025

Debreceni Egyetem

**Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Intézet**

**Szent Izidor enciklopédikus világképe:
a sárkány és az oroszlán helye az Etimológiák XII.
könyvében**

OTDK dolgozat

Témavezető:

Kovács István

Tanársegéd

Készítette:

Kocsis Viktória

Biológia-Latin Osztatlan Tanári
Mesterszak IV. évf.

A dolgozat lezárásának dátuma:

2025.01.15.

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	1
A TÉMA RELEVÁNCIÁJA ÉS VÁLASZTÁSÁNAK INDOKLÁSA	1
SZENT ÍZIDOR ÉLETÚTJA ÉS MUNKÁSSÁGA	2
AZ ETIMOLÓGIÁKRÓL.....	2
AZ ENCIKLOPÉDIA XII.KÖNYVE	3
DE ANIMALIBUS.....	4
DE BESTIIS	5
AZ OROSLÁN (<i>LEO</i>)	7
<i>Találkozhatott-e oroszlánokkal az élete során Izidor?.....</i>	<i>10</i>
A TÖBBI BESTIÁVAL VALÓ MEGISMERKEDÉS.....	10
DE SERPENTIBUS.....	22
A SÁRKÁNY (DRACO)	24
MEGISMERKEDÉS A TÖBBI KÍGYÓVAL	26
A SÁRKÁNY ÉS AZ OROSLÁN	37
BIBLIOGRÁFIA	39

Bevezetés

A középkor bestiáriumi mindenkit lenyűgöznek különleges lényekkel, azok megjelenésével, tulajdonságaikkal. Már azokat olvasva is felfigyelhetünk a többletjelentésükre.

¹Vajon miért van az, hogy egyes állatok pozitív megjelenésűek (mint, például az oroszlán), míg mások erősen negatív jelentéstartalommal bírnak (akik közé a kígyók is tartoznak)? Honnan ered mindez? Ezen kérdések megválaszolásához ezek előzményeül szolgált művet kell először megismernünk, ami nem más, mint Szent Izidor *Etimológiák* című művében szereplő XII. könyv fejezetei. Sevillai Izidor *Etymologiae* című enciklopédikus műve az életművének csúcspontját jelenti, és egyben az ókori és kora középkori tudás egyik legátfogóbb tárházát.

A téma relevanciája és választásának indoklása

Szent Izidor rendkívül sokoldalú és termékeny szerző volt. Munkássága egyfajta hidat képez az antikvitás és a középkori tudomány között. Az, hogy évszázadokkal később is emlékezünk rá, már önmagában is bizonyítja munkássága hatását. Dante például a középkor legnagyobb tekintélyei közé sorolta: "*Látsz még lobogni több tüzes fuvalmat, / Izidort, Bédát, és ama Rikárdot, / kiben sok nem-halandó eszme sarjadt.*" ²

Több témában íródott művei közül az *Etymologiae* című enciklopédikus műve kiemelkedő a benne feldolgozott témákat tekintve. A XII. könyvben az állatokról értekezik (*De animalibus*), melynek egyes fejezetei felkeltettek az én érdeklődésemet is.

Az Etimológiák magyar vonatkozásai is figyelmet érdemelnek. Az egyik legjelentősebb István-kori forrásunk, az Intelmek című értekezés, a benne bemutatott királyportrén keresztül az Izidortól származó rex-tyrannus közötti ellentét definícióját bontja ki. ³

Magyar nyelven még csak a XVI. Könyvhöz (a kövekről és a fémekről) készült fordítás Horváth Emőke által. ⁴ A mű nagy hatását figyelembevéve az utókorra relevánsnak tartom más részeinek is a fordítását magyar nyelvre.

¹ Wilma George & Brunsdon Yapp: *The naming of the beasts*. London, Duckworth, 1991.

² Dante Alighieri: Isteni színjáték. Par. X. 130–133. In: *Dante összes művei*. Ford.: Babits Mihály. Budapest, Magyar Helikon, 1962. 860.

³ Szűcs Jenő: Szent István Intelmei: Az első magyarországi államelméleti mű. In: Székely György (szerk.): *Szent István és kora*. Budapest, Magyar Helikon, 1988. 32–53.

⁴ Sevillai Izidor: *Etimológiák. XVI. könyv. A kövekről és a fémekről*. Ford.: Horváth Emőke. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. (A továbbiakban: Horváth: *A kövekről és a fémekről*)

Szent Izidor életútja és munkássága

Szent Izidor életéről sajnos kevés konkrétumot tudunk. 560 körül született, egy cartagenai patrícius család gyermekeként, majd 636-ban halt meg Sevilla-ban. Apja valószínűleg magas rangú hivatalos viselt, nővére és bátyja pedig egyházi vezetők voltak. Izidor neveléséről bátyja, Leander gondoskodott, akit később a sevillai püspöki székhelyben is követett, valamikor 600 körül.⁵ Az akkori vizigót egyház püspökei érseki rangot kaptak, így ő is ezzel a ranggal szolgált. Sisebut király uralkodása alatt, aki a műveltség mecénása volt, Izidor nemcsak tanácsadóként, hanem egyfajta szellemi vezetőként is tevékenykedett, egészen haláláig.⁶

Sevilla által szolgált adottságok is elősegítették Izidor munkájának sikerességét. A helyi zsinatok egyik meghatározó alakjaként fellépett a szerzetesi élet védelmében is. Az egész félsziget egyik kiemelkedő centruma volt, mivel a legkrisztianizáltabb részének számított.⁷

Szent Izidor munkássága az ókori és korai középkori tudományok, valamint a keresztény teológia számos területét felölelte. Az *Etimológiákon* túl számos más műve is jelentős hatást gyakorolt a középkori tudományos és vallási gondolkodásra.⁸ Történeti munkája pl.: *Historia de regibus Gothorum, Wandalorum, et Suevorum*: A vizigót, vandál és szvén királyok története vagy teológiai értekezései közül a: *De ecclesiasticis officiis*: Amely az egyházi liturgia és a zenei hagyományok részletes leírását nyújtja. További művei: *Libri duo differentiarum*- szótár a szavak és dolgok közötti különbségekről, az *Etymologiae sive Originis libri XX* (azaz, az *Etimológiák vagy eredetek 20 könyve*).⁹

Az Etimológiákról

Az enciklopédia 20 könyvből áll, és számos tudományágat érint, beleértve az orvostudományt, teológiát, földrajzot és a középkori építészetet is. Tartalma három nagy csoportba osztható: természettudományos, vallási és politikafilozófiai témákra. Az Etimológiák létrehozásában Izidor célja egy közérthető, oktató jellegű mű készítése volt. Művében az ókori szellemiség erősen jelen van. A leggyakrabban idézett szerzők között találjuk Lucanust, Cicerót és Plautust. Bár az antik szerzők dominálnak, keresztény írókra is találunk utalásokat, ám ezek

⁵ Pogány Rózsa Gabriella: Sevillai Szent Izidor nézetei a könyvekről, könyvtárakról és az olvasásról. *Könyv és Nevelés*, (2015) 17. évf., 1. szám, 8–32.

⁶ Szent Sevillai Isidorus. In: Görfföl Tibor – Kránitz Mihály (szerk.): *Teológusok lexikona*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 184.

⁷ Horváth Emőke: A nyugati gót történetírás. *Aetas*, 8. évf. (1993) 1. szám. 14–27.

⁸ Szent Sevillai Isidorus. In: *Magyar katolikus lexikon*. 5. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2000. 525.

⁹ Sevillai Izidor: *A gótok, vandálok és szvévek története*. Ford., jegyz.: Székely Melinda. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 1998.

sokkal ritkábbak. Izidor összességében 52 szerzőt (többségében költőt) idéz. Plinius *Naturalis Historia* című enciklopédikus műve fontos alapot jelentett a sevillai püspök számára; míg azonban Plinius részletes leírásokat nyújt, Izidor csupán utalásokkal és homályos, tömör szerkesztésekkel dolgozik. Kuszasága részben abból ered, hogy olykor félreérthette vagy nem tudta helyesen értelmezni Plinius gondolatait. Néhány kutató ezt azzal indokolja, hogy Izidor valószínűleg nem a teljes *Naturalis Historia*-t, hanem annak egy rövidített változatát használta.¹⁰

Az enciklopédiája a kor tudásos világában pótolhatatlan kincs lett. Hosszú évszázadokig az oktatás alapvető forrásműveként használták. Művét sose tekintette befejezettnek, ami a 15-20 évi folyamatos munka tükrözi. A mű barátja és tanítványa, Braulio püspök kérésére készült, de a halála után Braulio rendezte tematikusan tartalmát. Az enciklopédia 20 könyvből áll és sok tudományágat érint beleértve orvoslást teológiát földrajzot és középkori építészetet is.¹¹

Az *Etimológiák* nagy hatással volt az utókorra, amit az is jól mutat, hogy közel 1000 darab másolat készült róla.¹² Hispánia szellemi központ volt ebben az időszakba. A félsziget erős szellemi sugárzása mellett Izidor művének azon jellemzője is fontos volt, hogy ez enciklopédia volt az első, ami tudományos tudást keresztény szerző által egybe gyűjtött.

Művében kiolvasható, hogy az ókori és saját kora tudományát nem tartja ellentmondásosnak, sokkal inkább egymásra épülőnek. A mélyen keresztény püspök így mentette át a pogány ókori szerzőket a középkor számára.¹³

Az enciklopédia XII.könyve

Kutatásom alapjául az 1911-ben Oxfordban megjelent kritikai kiadás szolgált, amelyet W. M. Lindsay William Michael Lindsay brit klasszika-filológus szerkesztett.

Izidor a XII. könyvében az állatok sokféleségét mutatja be, nyolc alfejezetre bontva az anyagot. Ezekben az alfejezetekben különböző állatcsoportokról ír, melyeket rendszerez és a korabeli tudományos ismeretek alapján mutat be.

¹⁰ Horváth: *A kövekről és a fémekről*

¹¹ Stephen A. Barney et al.: *The Etymologies of Isidore of Seville*. Berghof, Cambridge University Press, 2006.

¹² Vanyó László: *Ókeresztény írók lexikona. Szent István kézikönyvek 10*. Budapest, Apostoli Szentszék Könyvkiadó, 2004.

¹³ Horváth: *A kövekről és a fémekről*

Megközelítése túllépett a pusztán természeti megfigyeléseken: az állatokat mint szimbolikus és erkölcsi üzenetek hordozóit mutatta be, amik keresztény magyarázatban kaptak mélyebb értelmet. A szöveg etimológiai alapossággal vizsgálta az állatok neveit, amelyek magyarázatai révén jelent meg az élet rendje és Isten teremtett világának bölcsessége. Nem véletlen, hogy a középkor bestiáriumi majdnem mindig hivatkoztak Izidor művére, ahol az állatok nemcsak biológiai hanem erkölcsi és teológiai nézőpontok szerint is értelmezve lettek.

14

Az első alfejezet (*De pecoribus et iumentis*) a jószágok és igásállatokkal foglalkozik, amelyek az ember mindennapi életében fontos szerepet töltenek be. A második alfejezetben (*De bestiis*) a vadállatok kerülnek sorra, a harmadikban (*De minutis animantibus*) pedig az apró élőlényekről esik szó. Ezt követi a kígyókról szóló rész (*De serpentibus*), majd a férgekéről írt fejezet (*De vermibus*). Az állatvilág vizekben élő képviselőiről a halakról (*De piscibus*), a madarokról (*De avibus*), valamint a kis röpképes élőlényekről, például a szúnyogokról (*De minutis volatilibus*) szóló alfejezetek adnak áttekintést.

De animalibus

Első ízben magát az állatokhoz tartozó bevezetőt fordítottam le és értelmeztem. Igaz, kimondott bevezető rész nincs csatolva a műhöz, viszont az első alfejezet bevezető mondatai megállják ekként a helyüket és felettébb érdekesek is:

<i>Omnibus animantibus Adam primum</i>	Ádám adott először nevet minden
<i>vocabula indidit, appellans unicuique</i>	élőlénynek, mindegyiket elnevezve a
<i>nomen ex praesenti institutione iuxta</i>	jelenlegi rendeltetése által, annak a
<i>condicionem naturae cui serviret.</i>	természetben szolgált állapota szerint.

Ennél a mondatnál az *ex praesenti institutione* (“jelenlegi rendeltetése által”) azt jelenti, hogy az élőlényeket a teremtésük szerinti feladatuk és szerepük alapján nevezte el Ádám, az *iuxta condicionem naturae cui serviret* (“annak a természetben szolgált állapota szerint”) pedig arra utal, hogy ezek az elnevezések az adott élőlények ‘lényegéből’, velük született tulajdonságaikból adódik.

Ez a mondat is jól mutatja, hogy a természet és a nyelv is az isteni rendet és bölcsességet tükrözi. Amikor Ádám nevet adott az élőlényeknek, nem csupán gyakorlati feladatot végzett el,

¹⁴Isidore de Séville: *Etymologies*. Livre XII, Des animaux, In: J. André (ed.): *Etymologies*, with tr. and comm. Paris, 1986.

hanem egy mélyebb, teológiai jelentőségű tettet is. Az elnevezéssel Ádám részt vett abban, hogy megértse és továbbadja a teremtés rendjét, vagyis az élőlények szerepét és helyét a világban.

<i>Gentes autem unicuique animalium ex propria lingua dederunt vocabula.</i>	A népek minden egyes állatnak a saját nyelvükön adtak neveket.
<i>Non autem secundum Latinam linguam atque Graecam aut quarumlibet gentium barbararum nomina illa inposuit Adam, sed illa lingua quae ante diluvium omnium una fuit, quae Hebraea nuncupatur.</i>	Ádám azonban nem a latin vagy a görög, sem pedig akármelyik barbár nép nyelvén adta, hanem ama nyelven, amely az özönvíz előtt mindenki számára egyetlen volt, és amelyet most hébernek nevezünk.
<i>Latine autem animalia sive animantia dicta, quod animentur vita et moveantur spiritu.</i>	Latin nyelven pedig ‘animalia’-nak vagy ‘animantia’-nak nevezik őket, mert élettel rendelkeznek és a lélek által mozognak.

Izidor több teológiai és nyelvészeti megközelítést és megfogalmazást vett át Szent Ágostontól, aki (pl a *De Trinitate* című művében) a lélek hármas tagolását veszi alapul. Ez a három rész az értelem (mens), az akarat (voluntas), és az emlékezet (memoria).¹⁵ Más művében viszont a lélek duális tagolását fejti ki (*De Genesi ad litteram*).¹⁶ E művében a *spiritus* és az *anima* megkülönböztetése szerepel, míg anima-juk van az állatoknak is, addig *spiritus*-szal csak az emberek rendelkezhetnek, hisz ez az istentől származó része a léleknek.

Szent Ágoston szerint nemcsak a keresztények, hanem bármelyik ember, aki ésszel és tapasztalattal dolgozik, képes elérni a legbiztosabb tudást. Ez csak az emberekre vonatkozik, hisz az állatoknak *spiritus*-uk nincs, ami a legbiztosabb tudást magával hordozza. Izidor azonban az állatoknak is tulajdonít *spiritus*-t ezen mondat alapján. Ezzel is kiemelve azt, hogy ebben a műben az állatokat nem csupán természeti lényekként kell kezelni, akiket lejegyez különböző tulajdonságok alapján, hanem mélyebb gondolkodást igényel azok valós jelentőségükben rejlő fontosságuk megértése.

De bestiis

Miután a *De Animalibus* elejének értelmezésével végeztem két alfejezetet (állat csoportot) választottam ki, melyeket akár egymással is össze lehet hasonlítani akár keresztény

¹⁵ Szent Ágoston: *A Szentháromságról*. Ford.: Gál Ferenc. Budapest, Szent István Társulat, 1985.

¹⁶ Szent Ágoston: *De Genesi ad Litteram*. In: *Szent Ágoston misztikája I*. Ford.: Heidl György. Budapest, Kairosz Kiadó, 2004.

kontextus alapján is. Így jutott a döntésem a bestiákra (De bestiis) és a kígyókra (De serpentibus). Elsőként tekintsük át a vadállatokat. Izidor a bestiák közé sorol olyan élőlényeket, amelyek viselkedése, harciassága (például szájukkal vagy karmaikkal támadnak) összeköti őket, a szimbolikus és morális kategorizálás jellemzője. Az ilyen csoportosítás célja nem elsősorban tudományos osztályozás, hanem az, hogy kiemelje az állatok közötti erkölcsi és/vagy teológiai tanulságokat. Ezért fordulhat elő, hogy a kígyók (habár szintén veszélyesek) külön kategóriát kapnak. Ez valószínűleg a bibliai szimbolikában betöltött szerepük miatt van így.

Bestiarum vocabulum proprie convenit leonibus, pardis, tigribus, lupis et vulpibus canibusque et simiis ac ceteris, quae vel ore vel unguibus saeviunt, exceptis serpentibus.

A „vadállat” (bestiarum) elnevezés szűk értelemben az oroszlánokra, párducokra, tigrisekre, farkasokra, rókákra, kutyákra és majmokra, valamint a többi hasonló állatokra vonatkozik, amelyek vagy szájukkal vagy karmaikkal dühöngnek, a kígyók kivételével.

A mondat alapján párhuzamba kerül egymással a bestiák és a kígyók csoportja. A rendszertani besorolási bélyegeknél eleget tennének a kígyók is, azok mégis külön kategóriát kapnak.

Bestiae dictae a vi, qua saeviunt.

A bestiák nevüket az erejükről kapták, amellyel dühöngenek.

Ferae appellatae, eo quod naturali utuntur libertate et desiderio suo ferantur.

A „vadak” azért lettek így elnevezve, mert természetes szabadságukkal élnek, és saját vágyaik hajtják őket.

Sunt enim liberae eorum voluntates, et huc atque illuc vagantur et quo animus duxerit, eo feruntur.

Ugyanis akaratuk szabad, ide-oda kóborolnak, és ahová lelkük vezeti őket, oda tartanak.

Az állatokat itt szabad akarattal ruházza fel Szent Izidor, míg a keresztény felfogás szerint az csak az embereknek adatott meg. Ahogy már említettem korábban Szent Ágoston munkássága jó alapként szolgálhatott Szent Izidor számára nem csak etimológiai, hanem az akkori keresztény felfogásbeli témákban is. A *De civitate Dei* című művében például

részletesen ír arról, hogy az állatok ösztönlények, míg az emberek képesek tudatos döntéseket hozni.¹⁷ Így, hogy Izidor szabad akarattal ruházza fel a bestiákat, úgyszintén emberi sorba emelve azokat.

Az oroszlán (*leo*)

Leonis vocabulum ex Graeca origine inflexum est in Latinum.

A 'leo' (oroszlán) szó görög eredetiből lett a latinba átalakítva.

Graece enim λέων vocatur; et est nomen nothum, quia ex parte corruptum.

Görögül ugyanis λέων-nak nevezik; és ez egy fattyú név, mivel részben eltorzult.

A latin *leo* szó azért fattyú, mert a nominativusa görög eredetet mutat, de a tárgyesettől kezdve már szabályos latin ragozást követ.

Leaena vero totum Graecum est, sicut et dracaena.

A 'leaena' (nőstény oroszlán) viszont teljesen görög, akárcsak a *dracaena* (nőstény sárkány).

Izidor itt már nem csak kategória szinten, hanem azokból kiragadott élőlények szintjén hasonlítja össze a bestiákat és a kígyókat etimológiailag azok két fő képviselőjülön keresztül.

Ut autem leaena lea dicatur usurpatum est a poetis.

azt pedig, hogy a nőstény oroszlánt 'lea'-nak nevezzék, a költők sajátították el.

Leo autem Graece, Latine rex interpretatur, eo quod princeps sit omnium bestiarum.

A görög 'leo' szót pedig a latinul királyként fordíthatjuk, mivel az összes vadállat fejedelme.

Plinius is kiemeli az oroszlánokat a többi vadállat közül. Igaz, ő nem úgy írja le, mint az állatok királya, hanem azt mondja, hogy csak ők képesek irgalmat mutatni a könyörgőkkel szemben.¹⁸ Az irgalmasságnak nagy szerepe van magában a Bibliában is. Izidor ennek tudatában joggal nevezhette az oroszlánokat az állatok királyának.

Cuius genus trifarium dicitur.

Azt mondják, hogy az ő fajtája három féle lehet.

¹⁷ Szent Ágoston: *Isten városáról*. Ford.: Dr. Földváry Antal. Budapest, Kairosz Kiadó, 2005.

¹⁸ C. Plini Secundi: *Naturalis Historiae libri XXXVII*. ed. Karl Friedrich Theodor Mayhoff. Lipsiae. Teubner. 1906.

E quibus breves et iuba crispa inbelles sunt;
longi et coma simplici acres.

Ezek közül a kis termetűek és göndör
sörényűek gyengék; a nagy termetűek és
egyszerű sörényűek hevesek.

Izidor itt két abban az időben élt oroszlán alfajt hasonlít össze. Azért gondolom ezt, mivel az oroszlánok fejlődési stádiumában nincs olyan állapot, hogy a kis korukban göndörebb lenne a sörényük. Ugyanígy a nőstény oroszlánoknál sem figyelhető meg ez a megkülönböztető bélyeg. Az oroszlánoknál erőteljesen megfigyelhető a populációk egyedszámának változása vagy teljes/ részleges eltűnése. Megfigyelve a különböző oroszlán populációkat valószínűleg a ‘gyengébb’ alatt a Berber oroszlán (másnéven Atlasz oroszlán) akkori formájára, míg ‘erősebb’ alatt a Szubszaharai oroszlán alfajra gondolhatott. Mivel a Berber oroszlánok nehezebb körülmények mellett végeztek a zsákmányszerzést, így sokszor nem is nőttek akkorára, mint szubszaharai társaik.¹⁹

Szubszaharai oroszlánok

Berber oroszlán

*Animos eorum frons et cauda indicat. Virtus
eorum in pectore; firmitas in capite.*

Lelkületüket homlokuk és farkuk jelzi.
Erejük a mellkasukban, állhatatosságuk
pedig a fejükben van.

Az, hogy az állhatatosságuk a fejükben van, olyan jellemmel ruházza fel ezeket az állatokat, amitől méginkább kitűnnek más állatok közül. Eszerint az, hogy folyamatosan kitartanak (például vadászat közben) az náluk fejben (agyban) dől el.

¹⁹ Schnitzler Annik E.: Past and Present distribution of the North African-Asian lion subgroup. *Mammal Review*, (2011) 41.évf. 3. sz. 220-243.

Septi a venatoribus terram contuentur, quo minus conspectis venabulis terreantur.

A vadászok által bekerítve a földre néznek, hogy ne riadjanak meg a lándzsák látványától.

Rotarum timent strepitus, sed ignes magis.

A kerekek zajától félnek, de még inkább a tűztől.

Cum dormierint, vigilant oculi; cum ambulant, cauda sua cooperiunt vestigia sua, ne eos venator inveniat.

Amikor alszanak, a szemeik éberen figyelnek; amikor járnak, a farkukkal eltakargatják lábnyomaikat, hogy vadász ne találja meg őket.

Cum genuerint catulum, tribus diebus et tribus noctibus catulus dormire fertur; tunc deinde patris fremitu vel rugitu veluti tremefactus cubilis locus suscitare dicitur catulum dormientem.

Úgy tartják, hogy amikor kölyköt hoznak világra, az három napon és három éjszakán át alszik, majd ezután az apja morgásától vagy üvöltésétől mintegy megrezdült vacok felébreszti az alvó kölyköt.

Circa hominem leonum natura est ut nisi laesi nequeant irasci.

Az oroszlánok kapcsolatos természete olyan, hogy ha nem sértik meg őket, nem képesek haragra gerjedni.

Patet enim eorum misericordia exemplis assiduis. Prostratis enim parcut; captivos obvios repatriare permittunt; hominem non nisi in magna fame interimunt.

Megmutatkozik ugyanis az ő könyörületességük a gyakori példából. A földre rogyottakat ugyanis megkímélik; a szembe kerülő foglyokat engedik hazatérni; embert pedig csak nagy éhségükben ölnek meg.

Az, hogy a hármas számot használja Izidor (ami Pliniusnál nem jelenik meg) lehet, hogy nem véletlen. A hármas számnak a Bibliában is nagy jelentősége van, ami a tökéletes időtartamra utalhat:

Máté 12:40

„Mert ahogyan Jónás három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az Emberfia is a föld belsejében három nap és három éjjel.”²⁰

²⁰ Biblia. Istennek az ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentései. Ford.: Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottság. Budapest, Magyar Bibliatanács, 1977.

Találkozhatott-e oroszlánokkal az élete során Izidor?

Arra a kérdésre, hogy láthatott-e élőben oroszlánt Szent Izidor, Plinius fog segíteni a válasz megadásában. Plinius *Naturalis Historia* című művének nyolcadik könyvében részletes ír az egyes állatokról. Az oroszlánokhoz kapcsolódó részben arra is felhívja a figyelmet, hogy Afrika mely részein találkozhatnak oroszlánokkal. Emellett említést tesz arról, hogy Arisztotelész szerint nem csak Afrikában és Szíriában, hanem Európában is előfordulhatnak az Achelous és a Nestus folyók között. Bár ez a rész elég távol esik ahhoz, hogy Izidor találkozhasson oroszlánokkal. Azonban mégis van rá esély, hogy láthatott ilyen állatot, hiszen Plinius arra is felhívja a figyelmet, hogy Afrikának nem csak a déli részén, hanem az északon is vannak és élnek oroszlánok. Ezek a területek pedig Libia és Gaetulia. Gaetulia már elég közel esik a Hispániai-félszigethez ahhoz, hogy az ott élő embereknek legyen legalább arról fogalma, hogy valójában hogyan néznek ki ezek az állatok.

A többi bestiával való megismerkedés

Az, hogy az oroszlánt Izidor kiemeli az által, hogy magához képest bőségesen ír erről az állatfajról, és csupa jó tulajdonsággal ruházza fel, az egészen addig nem szembetűnő, míg a többi ebbe a kategóriába tartozó (vad)állathoz kapcsolódó részeket nem tanulmányozzuk át. Megfigyelhető az is, hogy több állattal is párhuzamba hozza az oroszlánokat (pl. *lupus*).

Tigris vocata propter volucrem fugam; ita enim nominant Persae et Medi sagittam.

A tigrist a gyors röpte miatt nevezték el; mert így hívják a perzsák és a médek a nyilat.

Est enim bestia variis distincta maculis, virtute et velocitate mirabilis; ex cuius nomine flumen Tigris appellatur, quod is rapidissimus sit omnium fluviorum.

Ez ugyanis egy változatos foltokkal ellátott vadállat, csodálatos erejével és gyorsaságával; nevéből nevezték el a Tigris folyót, mert az a leggyorsabb az összes folyó közül.

Has magis Hyrcania gignit.

Ezeket leginkább Hürkania hozza világra.

Panther dictus, sive quod omnium animalium sit amicus, excepto dracone, sive quia et sui generis societate gaudet et ad eandem similitudinem quicquid accipit reddit.

A 'panthera'-nak nevezték, vagy azért, mert minden állat barátja, a sárkány kivételével, vagy azért, mert örömet leli a saját fajtájával való társaságban, és mindent, amit kap, hasonló módon ad vissza.

Πᾶν enim Graece omne dicitur. Bestia minutis orbiculis superpicta, ita ut oculatis ex fulvo circulis, nigra vel alba distinguatur varietate.

Ugyanis görögül a ‘Πᾶν’ az ‘omne’ (minden jelentésű szót) jelenti. Az állat apró körökkel van tarkítva, úgy, hogy a szemeket mintázó körök sárgás alapon feketével vagy fehérrel változatos színeket hoznak létre.

Haec semel omnino parturit; cuius causae ratio manifesta est.

Ez az állat összesen egyszer szül; ennek az oknak a magyarázata nyilvánvaló.

Nam cum in utero matris coaluere catuli maturisque ad nascendum viribus pollent, odiunt temporum moras;

Ugyanis amikor a kölykök anyjuk méhében megerősödnek, és elegendő erejük van a megszületéshez, nem tűrik az idő késlekedését;

itaque oneratam foetibus vulvam tamquam obstantem partui unguibus lacerant: effundit illa partum, seu potius dimittit, dolore cogente.

Így a magzatokkal terhelt méhet, mintha az akadályozná a szülést, karmaikkal széttépik: az anya megszüli a kölyköket, vagy inkább kilöki őket, a fájdalom kényszerítése alatt.

Ita postea corruptis et cicatricosis sedibus genitale semen infusum non haeret acceptum, sed inritum resilit.

Így később, mivel a méh megsérült és behegesegett, a befogadott mag nem tapad meg, hanem érvénytelenül visszahúzódik.

Nam Plinius (N. H. 8, 43) dicit animalia cum acutis unguibus frequentur parere non posse; vitiantur enim intrinsecus se moventibus catulis.

Ugyanis Plinius (Természetrájk, 8, 43) azt mondja, hogy az állatok, amelyeknek éles karmaik vannak, gyakran nem tudnak szülni; ugyanis belülről megsérülnek a mozgó kölykök miatt.

Pardus secundus post pantherem est, genus varium ac velocissimum et praeceps ad sanguinem.

A párduc a második a ‘panther’ után, változatos és nagyon gyors faj, és hevesen a vér felé.

A ‘pardus’ és panther’ alakok gondot okozhatnak az értelmezéskor. A tigris leírásakor is olvashatjuk ezt az alakot. Hisz minden vadmacskát a mai tudományok a panthera nembe sorolnak, így a párduc neve: Panthera pardus, míg a tigris: Panthera tigris. Pliniusnál főként

azonban a *panthera* nem kifejezésként szerepel, hanem egy konkrét díszes nagymacskára utal.

²¹ Izidor esetében ez megváltozott. Ő kategóriaként kezeli a *panther* alakot.

Salto enim ad mortem ruit.

Mert ugrással rohan ölni.

Leopardus ex adulterio leaenae et pardi nascitur, et tertiam originem efficit; sicut et Plinius in Naturali Historia (8, 42) dicit, leonem cum parda, aut pardum cum leaena concumbere et ex utroque coitu degeneres partus creari, ut mulus et burdo.

A leopárd egy nőstény oroszlán és egy hím párduc keresztezéséből születik, és egy harmadik fajtát hoz létre; ahogyan Plinius is mondja a *Természetrájz* (8, 42) című művében, a hím oroszlán nőstény párduccal, vagy a hím párduc nőstény oroszlánnal párosodik, és e párosodásból kevert utódok születnek, mint a ló és az öszvér esetében.

Rhinoceron a Graecis vocatus.

A rinocérosz a görögök által lett elnevezve.

Latine interpretatur in nare cornu.

Latinul úgy értelmezik: szarv az orron ("orrszarv").

Idem et monoceron, id est unicornus, eo quod unum cornu in media fronte habeat pedum quattuor ita acutum et validum ut quidquid inpetierit, aut ventilet aut perforet.

Ugyanígy van a monokerosz, vagyis az egyszarvú, mivel homloka közepén egyetlen, négy láb hosszú szarv található. Ez olyan éles és erős, hogy bármit, amit megtámad, azt vagy feldob a levegőbe, vagy átszúr.

Nam et cum elephantis saepe certamen habet, et in ventre vulneratum prosternit.

Mert gyakran küzd az elefántokkal is, és miután a hasán megsebesíti, ledönti azt.

Elephantum Graeci a magnitudine corporis vocatum putant, quod formam montis praeferat; Graece enim mons λόφος dicitur.

Úgy tartják, hogy az elefántot a görögök a test nagyságáról nevezték el, mivel hegy formáját mutatja; görögül ugyanis a hegyet *λόφος*-nak mondják.

²¹C. Plini Secundi: *Naturalis Historiae libri XXXVII.* ed. Karl Friedrich Theodor Mayhoff. Lipsiae. Teubner. 1906.

*Apud Indos autem a voce barro vocatur;
unde et vox eius barritus, et dentes ebur.*

Az indusoknál viszont a “barro” szóból nevezték el; innen ered a hangjának neve, a “barritus”(trombitálás) vagy az elefánt hangja, és a fogai neve, az “ebur”(elefántcsont).

*Rostrum autem proboscida dicitur, quoniam
illo pabulum ori admovet; et est angui
similis, vallo munitus eburno.*

Az ormányt pedig “proboscida”-nak nevezik, mivel azzal emeli a szájához a táplálékot; kígyóhoz hasonló, és elefántcsontból való agyarral van megerősítve.

*Hos boves Lucas dictos ab antiquis
Romanis: boves, quia nullum animal
grandius videbant: Lucas, quia in Lucania
illos primus Pyrrhus in proelio obiecit
Romanis.*

Ez állatokat az ősi rómaiak “boves Lucas”-nak nevezték: “boves” (ökrök), mivel nem láttak náluk nagyobb állatot; “Lucas”, mert Lucaniában vetette őket először Pyrrhus csatába a rómaiakkal szemben.

*Nam hoc genus animantis in rebus bellicis
aptum est; in eis enim Persae et Indi ligneis
turribus conlocatis, tamquam de muro
iaculis dimicant.*

Ugyanis ez az állatfaj a hadászati ügyekben alkalmas; ugyanis a perzsák és az indiaiak fa tornyokat helyezve rájuk, és onnan -mintha egy falról- nyilakkal harcolnak.

Intellectu autem et memoria multa vigent.

Azonban nagy értelemmel és emlékezési képességgel is bírnak.

*Gregatim incedunt; motu, quo valent,
salutant; murem fugiunt; aversi coeunt;*

Csordákban járnak; mozgással, amelyben erősek, üdvözölnek; az egeret elkerülik; hátat fordítva párosodnak.

*quando autem parturiunt, in aquis vel insulis
dimittunt fetus propter dracones, quia inimici
sunt et ab eis implicati necantur; biennio*

Amikor pedig megszülnék, vizekben vagy szigeteken hozzák világra utódaikat a sárkányok miatt, mert azok ellenségeik, és általuk fojtással halnak meg; két évig hordják

<i>autem portant fetus, nec amplius quam semel gignunt nec plures, sed tantum unum;</i>	a magzatot, és nem szülnek többször, csak egyszer, és nem többet, csupán egyet.
<i>vivunt autem annos trecentos.</i>	Háromszáz évig élnek.
<i>Apud solam Africam et Indiam elephanti prius nascebantur; nunc sola eos India gignit.</i>	Csak Afrikában és Indiában születtek korábban elefántok; most már csak India szüli őket.
<i>Grypes vocatur, quod sit animal pinnatum et quadrupes.</i>	Gryphonnak hívják, mert szárnyas és négylábú állat.
<i>Hoc genus ferarum in Hyperboreis nascitur montibus.</i>	Ez a vadállatfajta a Hiperboreuszok hegyein születik.
<i>Omni parte corporis leones sunt; alis et facie aquilis similes; equis vehementer infesti.</i>	Minden testrészükben oroszlánok; szárnyaikban és arcukban a sasokhoz hasonlóak; a lovak számára rendkívül veszélyesek.
<i>Nam et homines visos discernunt.</i>	Ugyanakkor széttepik az embereket is, akiket látnak.
<i>Chamaeleon non habet unum colorem, sed diversa est varietate conspersus, ut pardus.</i>	A kaméleonnak nincs egyetlen (állandó) színe, hanem különböző színváltozatokkal van tarkítva, mint a párduc.
<i>Dictus autem ita . . .</i>	Azonban így nevezték el . . .
<i>Huius chamaeleontis corpusculum ad colores quos videt facillima conversione variatur, quod aliorum animalium non est ita ad conversionem facilis corpulentia.</i>	Ennek a kaméleonnak a kis teste könnyedén változik azokhoz a színekhez, amelyeket lát, mivel más állatok esetében a testfelépítés nem ilyen könnyen alkalmazkodó.
<i>Camelopardus dictus, quod dum sit ut pardus albis maculis superaspersus, collo equo similis, pedibus bubulis, capite tamen camelo est similis.</i>	Zsiráfnak nevezték, mivel bár olyan, mint egy párduc, fehér foltokkal van meghintve, nyaka a lóéhoz hasonló, lábai az ökrökéhez, feje pedig mégis a teve fejére hasonlít.
<i>Hunc Aethiopia gignit.</i>	Ezt Etiópia teremti.

Lyncis dictus, quia in luporum genere numeratur; bestia maculis terga distincta ut pardus, sed similis lupo: unde et ille λύκος, iste lyncis.

Huius urinam convertere in duritiam pretiosi lapidis dicunt, qui lyncurius appellatur, quod et ipsas lynces sentire hoc documento probatur.

Nam egestum liquorem harenis, in quantum potuerint, contegunt, invidia quadam naturae ne talis egestio transeat in usum humanum.

Lynces dicit Plinius Secundus (cf. N. H. 8, 43) extra unum non admittere fetum.

Castores a castrando dicti sunt.

Nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus, propter quos cum praesenserint venatorem, ipsi se castrant et morsibus vires suas amputant.

De quibus Cicero in Scauriana (2, 7): 'Redimunt se ea parte corporis, propter quod maxime expetuntur.'

Hiúznak nevezték, mert a farkasok nemzetségébe sorolják; ez a vadállat a foltokkal tarkított háta miatt olyan, mint a párduc, de hasonlít a farkashoz: ezért az egyik “λύκος” (farkas), a másik “lyncis” (hiúz).

Ennek a vizeletéről azt mondják, hogy megkövesedve drágakővé alakul, amelyet “lyncurius”-nak neveznek, és azt is állítják, hogy maguk a hiúzek is érzékelik ezt, amit ezzel a bizonyítékkal bizonyítanak.

Mert a homokot a vizeletükkel, amennyire csak képesek, befedik, A természet valamiféle irigysége miatt, nehogy az efféle kiválasztás az emberi haszonra váljon.

Plinius Secundus (cf. N. H. 8, 43) szerint a hiúzek egyetlen utódon kívül nem engednek másikat a világra.

A hódokat a kasztrálásról nevezték el.

Mert a heréik alkalmasak gyógyszerekhez, ezért, amikor észreveszik a vadászt, saját magukat kasztrálják, és a harapásaikkal levágják saját férfiasságukat.

Amelyekről Cicero a Scauriana-ban (2, 7) ezt mondja: „A hódok azon testrészüik árán szabadítják ki magukat, amely miatt leginkább vadásszák őket.” (Ford.: Nótári Tamás)

<i>Iuvenalis (12, 34): Qui se eunuchum ipse facit, cupiens evadere damno testiculi.</i>	Iuvenalis (12, 34): „Mely kiheréli magát s odaadja inalva heréit.” (12,34-35) (Ford.: Muraközy Gyula)
<i>Ipsi sunt et fibri, qui etiam Pontici canes vocantur.</i>	Ők maguk hódok is, akiket pontuszi kutyáknak is neveznek.
<i>Ursus fertur dictus quod ore suo formet fetus, quasi orsus.</i>	A medve elnevezés onnan ered, hogy a szájával formálja az utódait, mintegy kezdetet adva nekik.
<i>Nam aiunt eos informes generare partus, et carnem quandam nasci quam mater lambendo in membra conponit.</i>	Ugyanis azt mondják, hogy formátlan utódokat hoznak a világra, és egyfajta húst szülnek, amelyet az anya nyalogatva formál testrészekké.
<i>Unde est illud: Sic format lingua fetum cum protulit ursula.</i>	Ahonnán ez a mondás ered: Így formálja a nyelv a kölyköt, amikor az anyamedve világra hozta.
<i>Sed hoc in maturitas partus facit: denique tricesimo die generat.</i>	De ezt a születés éretlensége okozza: végül a harmincadik napon hozza világra (utódját).
<i>Unde evenit ut praecipitata fecunditas informes procreet.</i>	Ahonnán az következik, hogy a hirtelen termékenység torz utódokat eredményez.
<i>Ursorum caput invalidum; vis maxima in brachiis et lumbis; unde interdum erecti insistent.</i>	A medvék feje gyenge; az erejük legnagyobb része a karjaikban és az ágyékukban van; ezért időnként felegyenesedve állnak.
<i>Lupus Graeca derivatione in linguam nostram transfertur.</i>	A farkas görög eredetből került át a nyelvünkbe.
<i>Lupos enim illi λύκος dicunt: λύκος autem Graece a moribus appellatur, quod rabie rapacitatis quaequae invenerit trucidet.</i>	A görögök ugyanis a farkasokat “λύκος”-nak nevezik: a “λύκος” pedig görögül a viselkedéséről kapta a nevét, mert a

	kapzsiság dühével mindent, amit talál, elpusztít.
<i>Alii lupos vocatos aiunt quasi leopos, quod quasi leonis, ita sit illi virtus in pedibus; unde et quidquid pede presserit non vivit.</i>	Mások szerint a farkasokat azért nevezik így, mintha „leopos” lenne a nevük, mert ahogyan az oroszlánnak, úgy nekik is az erejük a lábaikban rejlik; ezért bármi, amit a lábukkal megnyomnak, nem marad életben.
<i>Rapax autem bestia et cruoris appetens; de quo rustici aiunt vocem hominem perdere, si eum lopus prior viderit.</i>	Kapzsi és vérszomjas vadállat; amiről a parasztok azt mondják, hogy az ember elveszíti a hangját, ha a farkas előbb pillantja meg őt.
<i>Unde et subito tacenti dicitur: 'Lopus in fabula.'</i>	Ezért mondják a hirtelen elhallgatónak: “A farkas a mesében”.
<i>Certe si se praevisum senserit, deponit feritatis audaciam.</i>	Bizonyos, hogy ha úgy érzi, hogy előre észrevették, leteszi a vadság bátorságát.
<i>Lupi toto anno non amplius dies duodecim coeunt; famem diu portant, et post longa ieiunia multum devorant.</i>	A farkasok az egész évben csak tizenkét napig párosodnak; hosszú ideig bírják az éhséget, és hosszú böjt után hatalmas mennyiséget képesek elfogyasztani.
<i>Lupos Aethiopia mittit cervice iubatos, et tanto varios ut nullum colorem illis abesse dicant.</i>	Etiópia sörényes nyakú farkasokat küld, és annyira változatosakat, hogy azt mondják, nincs olyan szín, amely hiányozna róluk.
<i>Canis nomen Latinum Graecam etymologiam habere videtur; Graece enim κῶων dicitur.</i>	A kutya latin neve görög etimológiával bír; ugyanis görögül “κῶων”-nak mondják.
<i>Licet eum quidam a canore latratus appellatum existiment, eo quod insonat; unde et canere.</i>	Bár egyesek úgy vélik, hogy nevét a vonyítástól vagy ugatástól kapta, mivel hangot ad ki; innen ered a “canere” (énekelni) szó is.

Nihil autem sagacius canibus; plus enim sensus ceteris animalibus habent.

Semmi sem élesebb eszű, mint a kutyák; mert több érzékkel rendelkeznek, mint a többi állat.

Namque soli sua nomina recognoscunt; dominos suos diligunt; dominorum tecta defendunt;

Ugyanis egyedül ők ismerik fel a saját nevüket; szeretik gazdáikat; megvédik gazdáiknak házát.

pro dominis suis se morti obiciunt; voluntarie cum domino ad praedam currunt; corpus domini sui etiam mortuum non relinquunt.

A gazdáikért halálnak is kiteszik magukat; önként futnak gazdájukkal zsákmányért; még a gazdájuk holttestét sem hagyják el.

Quorum postremo naturae est extra homines esse non posse. In canibus duo sunt: aut fortitudo, aut velocitas.

Akik végül is a természetükből fakadóan nem képesek az ember nélkül élni. A kutyákban két dolog van: vagy az erő, vagy a gyorsaság.

Catuli abusive dicuntur quarumlibet bestiarum filii. Nam proprie catuli canum sunt, per diminutionem dicti.

A „kölyök” szót tévesen bármilyen vadállat utódjára használják, azonban szigorúan véve a kutyák kölykeit jelenti, mintegy kicsinyítéssel mondva.

Lycisci autem dicuntur, ut ait Plinius (cf. 8, 148), canes nati ex lupis et canibus, cum inter se forte miscuntur.

A „lycisci” elnevezés, ahogyan Plinius mondja (cf. 8, 148), olyan kutyák, akik farkasok és kutyák keresztezéséből születnek, amikor véletlenül párosodnak egymással.

Solent et Indi feminas canes noctu in silvis alligatas admitti ad tigres bestias, a quibus insiliri, et nasci ex eodem foetu canes adeo acerrimos et fortes ut in complexu leones prosternant.

Az indiaiak szokása, hogy éjjel nőstény kutyákat kötnek ki az erdőkben, hogy tigrisekkel párosodjanak, akik rájuk ugranak, és olyan kölykök születnek ebből az egyesülésből, akik annyira hevesek és erősek, hogy még az oroszlánokat is leterítik az összecsapásban.

Vulpes dicta, quasi volupes. Est enim volubilis pedibus, et numquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currit, fraudulentum animal insidiisque decipiens.

A róka neve, mint “*volupes*”, mert gyors lábú, és sohasem egyenes utakon, hanem csavaros, kanyargós ösvényeken fut. Csaló és csapdákkal megtévesztő (cselszövő) állat.

Nam dum non habuerit escam, fingit mortem, sicque descendentes quasi ad cadaver aves rapit et devorat.

Ugyanis míg nem lesz tápláléka, halált színlel, mintha tetem lenne, és így az aláereszkedő madarakat elragadja és felfalja.

Simiae Graecum nomen est, id est pressis naribus; unde et simias dicimus, quod suppressis naribus sint et facie foeda, rugis turpiter follicantibus; licet et capellarum sit pressum habere nasum.

A “*simia*” görög eredetű név, ami azt jelenti, hogy lapított orrú; ezért is hívjuk őket “*simiák*”-nak (majmoknak), mert lapított orruk van, és csúnya az arcuk, ráncokkal torzított; bár a kecskéknél is lapított orruk van.

Alii simias Latino sermone vocatos arbitrantur, eo quod multa in eis similitudo rationis humanae sentitur; sed falsum est.

Mások úgy vélik, hogy a “*simia*” latin név, mert sok emberi értelemre hasonlító tulajdonság észrevehető rajtuk; de ez nem igaz.

Hi elementorum sagaces nova luna exultant, media et cava tristantur.

Ezek az elemekben jártasak, az újholdnál örvendeznek, a teliholdnál és a sötét holdnál szomorkodnak.

Fetus, quos amant, ante se gestant; neglecti circa matrem haerent.

Az utódokat, akiket szeretnek, maguk előtt hordozzák; az elhanyagoltak az anyjuk körül maradnak.

Horum genera quinque sunt, ex quibus cercopithecii caudas habent; simia enim cum cauda est, quam quidam cluram vocant.

Ezeknek öt fajtája van, amelyek közül (1.) a *cercopithec*eknek van farkuk; ugyanis a *simia*

farokkal rendelkezik, amit egyesek *clura*-nak neveznek.

Sphingae villosae sunt comis, mammis prominentibus, dociles ad feritatis oblivionem.

(2.) A szfinxek szőrösek a bundájukkal, kiemelkedő emlőkkel, és tanulékonyak a vadság elfeledésére (könnyen szelidíthetőek).

Cynocephali et ipsi similes simiis, sed facie ad modum canis; unde et nuncupati.

(3.) A *cinocephalus*ok maguk is hasonlóak a majmokhoz, de az arcuk kutyára hasonlít; innen kapták a nevüket is.

Satyri facie admodum grata, et gesticulatis motibus inquieti.

(4.) A szatírok arca nagyon kedves, és gesztikuláló mozdulatokkal nyugtalanok.

Callitriches totu paene aspectu a ceteris distant.

(5.) A *callitriches*ek szinte teljes megjelenésükben eltérnek a többiektől.

Sunt enim in facie producta barba et lata cauda.

Ugyanis hosszúkás szakálluk és széles farkuk van.

Leontophonos bestia modica; et ex eo ita vocata quia capta exurit, eiusque cinere aspersae carnes et positae per conpita semitarum leones necant, si quantulumcumque ex illis sumpserint.

A leontoposz egy kistestű állat; és nevét onnan kapta, hogy ha elfogják, elég, és hamujával megszórja a húsokat és azokat elhelyezve az ösvények keresztútjain, az oroszlánokat megölik, ha csak egy keveset is vesznek belőlük.

Histrix animal in Africa erinacii simile, vocatum ab stridore spinarum, quas tergo laxatas emittit ut canes vulneret insequentes.

A hisztrix egy Afrikában élő állat, amely a sündisznóhoz hasonló, és a tüskéinek zörgéséről kapta a nevét, amelyeket a hátáról kilő, hogy megsebezze az üldöző kutyákat.

Enhydros bestiola ex eo nuncupata, quod in aquis versetur, et maxime in Nilo.

Az *enhydros* nevű kis állat arról kapta a nevét, hogy a vízben él, főként a Nílusban.

Quae si invenerit dormientem corcodilum, volutat se in luto primum, et intrat per os eius in ventrem, et carpens omnia intranea eius, sic moritur.

Amikor egy krokodilt alva talál, először iszapban hempereg meg, majd a krokodil szájába kúszik, egészen a gyomráig, ahol felfalja annak belső szerveit, míg az állat el nem pusztul.

Ichneumon Graece vocatus, eo quod odore suo et salubria ciborum et venenosa produntur.

Az *ichneumon* görögül így nevezett, mert a szagával felfedi az egészséges ételeket és a mérgezőeket is.

De quo Dracontius ait (Laud. 1, 515):

Akiről Dracontius ezt mondja (Laud. 1, 515):
(saját fordítás)

Praecidit suillus vim cuiuscumque veneni.

A sertéshús megszünteti bármely méreg erejét.

Suillus autem a saetis est nuncupatus.

A sertés pedig a sörtéiről kapta a nevét.

Hic etiam serpentes insequitur; qui, cum adversus aspidem pugnat, caudam erigit, quam aspis maxime incipit observare quasi minantem;

Ez még a kígyókat is üldözi; amikor pedig az áspiskígyó ellen harcol, farkát felemeli, amit az áspiskígyó kifejezetten figyelni kezd, mintha fenyegetve lenne.

ad quam cum vim suam transfert, decepta corripitur.

amikor pedig arra (a farokra) irányítja az erejét, megtévesztve elfogják.

<i>Musio appellatus, quod muribus infestus sit.</i>	<i>Musiusnak</i> (Egérfogónak) nevezték, mert az egerekre veszélyes.
<i>Hunc vulgus cattum a captura vocant.</i>	Ezt a nép <i>cattum</i> nak (macskának) nevezi a fogás (vadászat) alapján.
<i>Alii dicunt, quod cattat, id est videt.</i>	Mások azt mondják, hogy azért nevezik <i>cattum</i> nak, mert “figyelő”, azaz lát.
<i>Nam tanto acute cernit ut fulgore luminis noctis tenebras superet.</i>	Mivel olyan élesen lát, hogy a fény ragyogásával felülmúlja az éjszaka sötéttségét.
<i>Unde a Graeco venit catus, id est ingeniosus, ἀπὸ τοῦ καίεσθαι.</i>	Ezért jön a macska neve a görögből, azaz ügyes, a “καίεσθαι” szóból.
<i>Furo a furvo dictus; unde et fur.</i>	A fúria a “ <i>furvus</i> ” szóból kapta a nevét; ahonnan a “ <i>fur</i> ” (tolvaj) is.
<i>Tenebrosos enim et occultos cuniculos effodit, et eicit praedam quam invenerit.</i>	Mert sötét és rejtett nyúl (üregeket) ás ki, és kidobja a zsákmányt, amit talált.
<i>Melo, vel quod sit rotundissimo membro, vel quod favos petat et assidue mella captet.</i>	A méh “ <i>melus</i> ” (azért méh, mert), vagy mivel a teste nagyon kerek, vagy mivel a kaptárakat keresi, és folyamatosan mézet gyűjt.

De serpentibus

A *De serpentibus* című részben Izidor a kígyók változatos világát tárgyalja, bemutatva azok mitikus, szimbolikus és valóságalapú vonatkozásait. Az egyes fajok neveinek eredetéből kiindulva morális és teológiai tanulságokat is levon, melyek a korabeli keresztény gondolkodás szellemiségét tükrözik.

<i>Anguis vocabulum omnium serpentium genus quod plicari et contorqui potest; et inde anguis quod angulosus sit et numquam rectus.</i>	Az <i>anguis</i> szó minden kígyó fajra vonatkozik, képes összetekeredni és csavarodni; és innen ered az <i>anguis</i> elnevezés, mert szögletes (<i>angulosus</i>) és sohasem egyenes.
--	---

A *rectus*-t erkölcsi értelemben is szoktuk használni úgy mint, igaz, illő, egyenes. Akár ez is lehet egy erkölcsi utalás a kígyók megítélése szempontjából.

Angues autem apud gentiles pro geniis Azonban a pogányoknál a kígyókat mindig a hely
locorum erant habiti semper, unde szellemeinek/védőszellemeinek tartották, ami
Persius (1, 113): Pingue duos angues: alapján Persius is írja (1, 113): “Szent hely, gyerek
pueri, sacer est locus. itt ne pisiljen!” (ford.: Muraközy Gyula)

A kígyó alakjához az ókorban számos helyen pozitív, támogató, védelmező szerepet is társítottak. (Például: az ókori rómaiak hitében szereplő *genius*.)²²

Colubrum ab eo dictum, quod colat A *coluber* (sikló) azért kapta a nevét, mert az
umbras, vel quod in lubricos tractus árnyékos helyen tanyázik (*colat umbras*), vagy
flexibus sinuosis labatur. mert síkos/sikamlós (*lubricus*) mozgásával
kanyargós hajlatokban (vonalakban) siklik.

Nam lubricum dicitur quidquid labitur Ugyanis sikamlósnak mondanak bármit, ami
dum tenetur, ut piscis, serpens. (ki)csúszik/siklik, miközben tartják (kézben),
ahogy a hal vagy a kígyó.

Serpens autem nomen accepit quia A kígyó (*serpens*) a nevét pedig arról kapta, hogy
occultis accessibus serpit, non apertis rejtett utakon/módon kúszik (*serpit*), nem nyílt
passibus, sed squamarum minutissimis léptekkel, hanem pikkelyeinek apró
nisibus repit. mozdulataival/lökéseivel halad előre.

A kígyó mozgásának rejtettsége nemcsak annak a szinte észrevétlen előrehaladását hangsúlyozza, hanem arra is utal, hogy nem nyíltan, egyenes úton halad, hanem titokzatos módon, mintegy elrejtve valódi szándékait. Ez a mozgás olyan természetet sugall, amely alattomosan, észrevétlenül, vagy egyenesen fenyegetően történik.

²² Katona Rezsőné: *Az antik Róma napjai*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989.

*Illa autem quae quattuor pedibus
nituntur, sicut lacerti et stiliones, non
serpentes, sed reptilia nominantur.*

Azok viszont, amelyek négy lábon
támaszkodnak/mozognak, mint a gyíkok
(*lacerta*) és a gekkók (*stilio*), kígyóknak nem, de
csúszómászóknak (*reptilia*) nevezhetők.

*Serpentes autem reptilia sunt, quia
ventre et pectore reptant.*

A kígyók azonban csúszómászók is (*reptilia*),
mert a hasukkal és a mellkasukkal csúsznak
(*reptant*).

*Quorum tot venena quot genera, tot
perniciēs quot species, tot dolores quot
colores habentur.*

Amennyi fajtájuk van, annyi mérgük; amennyi
fajuk, annyi pusztításuk; amennyi színük, annyi
fájdalmat okoznak.

A sárkány (draco)

Először magával a kígyó kifejezés sokszínűségével ismerkedtünk meg, majd első
élőlényként a sárkánnyal (*draco*) foglalkozik elég részletesen.

*Draco maior cunctorum serpentium,
sive omnium animantium super terram.* A sárkány a legnagyobb minden kígyó, sőt
minden földi élőlény közül.

*Hunc Graeci δράκοντα vocant; unde et
derivatum est in Latinum ut draco
diceretur.* Ezt a görögök *δράκων*-nak nevezik; innen
származik a latin *draco* elnevezés is.

*Qui saepe ab speluncis abstractus
(esse?) fertur in aerem, concitaturque
propter eum aer.* Úgy tartják, ez gyakran előjön barlangjából, a
levegőre, és miattuk felkavarodik a levegő.

A kígyónak alapvetően nincs pozitív megjelenése a Bibliában. Mi a helyzet a sárkánnyal?
Ott is olvashatunk olyan részt, ahol megjelenik (előjön), és tényleg felborul minden. Nem
feltétlen arra kell gondolnunk, hogy a szárnycsapásai felkavarja a levegőt, hanem mint
káoszhozó:

Jelenések könyve (12:9)²³:

“És levettetett a nagy sárkány, az ősi kígyó, akit ördögnek és Sátánnak hívnak,
aki elhiteti a világot; levettetett a földre, és az ő angyalai is vele együtt levettetettek.”

Est autem cristatus, ore parvo, et artis fistulis, per quas trahit spiritum et linguam exerat. Tarajos, kis szájú, és szűk légzőnyílásokkal rendelkezik, amelyeken keresztül levegőt szív és nyelvét kinyújtja.

Vim autem non in dentibus, sed in cauda habet, et verbere potius quam rictu nocet. Ereje azonban nem fogaiiban, hanem farkában van, és inkább csapással, mint harapással árt.

Innoxius autem est a venenis, sed ideo huic ad mortem faciendam venena non esse necessaria, quia si quem ligarit occidit. Mentés a mérgektől, de azért nincs szüksége mérgekre a halálos sebesítéshez, mivel, ha valakit körülfont, megöli.

A quo nec elephans tutus est sui corporis magnitudine; nam circa semitas delitescens, per quas elephanti soliti gradiuntur, crura eorum nodis inligat, ac suffocatos perimit. Tőle még az elefánt sincs biztonságban a saját testének nagyságával sem; mert az ösvények mentén elrejtőzve, amelyeken az elefántok járnak szoktak, a lábaikra csomókat köt, és fojtással megöli.

Az elefántok és sárkányok harcáról Plinius művében is olvashatunk. Ott kiderül, hogy Indiában vannak a legnagyobb elefántok és a sárkány is, melyek állandó harcban állnak egymással. Plinius művében a küzdelmük kimenetele mind a kettejük számára végzetes, hisz az elefántot megfolytja a kígyó, a sárkányra pedig rázuhan az elájult elefánt. Izidor a történetet azzal egészíti ki, hogy a sárkány lesből, allatomosan támad a mit sem sejtő elefántra.²⁴

²³ Biblia. *Istennek az ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentései*. Ford.: Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottság. Budapest, Magyar Bibliatanács, 1977.

²⁴ C. Plini Secundi: *Naturalis Historiae libri XXXVII*. ed. Karl Friedrich Theodor Mayhoff. Lipsiae. Teubner. 1906.

Ez a jelenet valószínűsíthetően egy az elefánt kölykére vadászó hatalmasra nőtt anakonda, és kölykét védelmező elefánt párharcát írja le. (Hisz egy kifejlett anakonda elérheti a 8-9 métert és 150 kg-ot is.)²⁵

Gignitur autem in Aethiopia et India in ipso incendio lugis aestus. Etiópiában és Indiában születik, az állandó forróság lángjai között.

Megismerkedés a többi kígyóval

Basiliscus Graece, Latine interpretatur regulus, eo quod rex serpentium sit, adeo ut eum videntes fugiant, quia olfactu suo eos necat; nam et hominem vel si aspiciat interimit. Görögül baziliszkusznak, latinul 'kis király'-ként fordítandó, mivel a kígyók királya, olyannyira, hogy akik meglátják, elmenekülnek, mert szaglásával megöli őket; ugyanis még az embert is, ha csak ránéz, megöli.

Siquidem et eius aspectu nulla avis volans inlaesa transit, sed quam procul sit, eius ore conbusta devoratur. Valóban, és annak látványától egyetlen repülő madár sem halad el sértetlenül, hanem bármerre is legyen, annak szájában megsemmisülve elnyelődik.

A mustelis tamen vincitur, quas illic homines inferunt cavernis in quibus delitescit; itaque eo visu fugit, quem illa persequitur et occidit. Azonban a menyét legyőzi, akiket az emberek bevisznek azokba a barlangokba, ahol rejtőzik; így attól a látványtól elfut, amelyet az (menyét) üldöz, és megöli.

Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit. Semmit sem alkotott azoknak a dolgoknak a teremtetője orvosság nélkül.

Est autem longitudine semipedalis; albis maculis lineatus. Fél láb hosszúságú; fehér foltokkal csíkozott.

Reguli autem, sicut scorpiones, arentia quaeque sectantur, et postquam ad aquas venerint, ὕδροφόβους et lymphaticos faciunt. A kis királyok (*reguli*), mint a skorpiók, minden száraz dolgot követnek, és miután a vizekhez érkeznek, víziszonyossá és őrzőgővé válnak.

Sibilus idem est qui et regulus. A sziszegő ugyanaz, mint a kis király (*regulus*).

²⁵ John C. & Robert W: *Tales of Giant Snakes: A Historical Natural History of Anacondas and Pythons*. Malabar, Florida, Krieger Publishing Company, 1997.

<i>Sibilo enim occidit, antequam mordeat vel exurat.</i>	Sziszegésével öl, mielőtt megharapna vagy megégetne.
<i>Vipera dicta, quod vi pariat.</i>	Vipera a nevében hordozza, hogy erőfeszítés által szül.
<i>Nam et cum venter eius ad partum ingemuerit, catuli non expectantes maturam naturae solutionem conrosis eius lateribus vi erumpunt cum matris interitu.</i>	Ugyanis, amikor méhének fájdalmában szülés felnyög, a kölykök, nem várva meg a természetes fejlődésük befejezését, anyjuk oldalát szétfeszítve erővel törnek elő, ami az anya pusztulásával jár.
<i>Lucanus (6, 490): Viperei coeunt, abrupto corpore, nodi.</i>	Lucanus (6, 490): „Teljesen éppé lesz hangjára a szerte szakasztott vipera” (6, 506) (Ford.: Laky Demeter)
<i>Fertur autem quod masculus ore inserto viperae semen expuat; illa autem ex voluptate libidinis in rabiem versa caput maris ore receptum praecidit.</i>	Úgy tartják, hogy a hím, amikor a vipera szájába helyezi a fejét, magját bejuttatja; a nőstény azonban, a vágy örömetől őrjöngésbe esve, leharapja a hím fejét, miután (a mag) a szájába jutott.
<i>Ita fit ut parens uterque pereat; masculus, dum coit, dum parturit, femina.</i>	Így történik, hogy mindkét szülő elpusztul: a hím, miközben párosodik, a nőstény, miközben szül.
<i>Ex vipera autem fiunt pastilli, qui θηριακοὶ vocantur a Graecis.</i>	Viperából pedig készülnek tabletták, amelyeket a görögök “thēriakoi”-nak neveznek.
<i>Aspis vocata, quod morsu venena inmittat et spargat; ἰὸς enim Graeci venenum dicunt: et inde aspis, quod morsu venenato interimat.</i>	Az aspiskígyót azért nevezték így, mert harapásával mérget juttat (a sebbe) és szétszórja; ugyanis a görögök a mérget “ios”-nak mondják: és innen az aspis, mert mérgező harapásával öl.
<i>Huius diversa genera et species, et dispares effectus ad nocendum.</i>	Ennek különböző nemzetségei és fajtái vannak, és eltérő módon ártanak.

Fertur autem aspis, cum coeperit pati incantatorem, qui eam quibusdam carminibus propriis evocat ut eam de caverna producat:

illa, cum exire noluerit, unam aurem in terram premit, alteram cauda obturat et operit, atque ita voces illas magicas non audiens non exit ad incantantem.

Illa, cum exire noluerit, unam aurem in terram premit, alteram cauda obturat et operit, atque ita voces illas magicas non audiens non exit ad incantantem.

Dipsas, genus aspidis, qui Latine situla dicitur, quia quem momorderit siti perit.

Hypnalis, genus aspidis, dicta quod somno necat.

Hanc sibi Cleopatra adposuit, et ita morte quasi somno soluta est.

Haemorrhoids aspis nuncupatus quod sanguinem sudet qui ab eo morsus fuerit, ita ut dissolutis venis, quidquid vitae est, per sanguinem evocet.

Graece enim sanguis αίμα dicitur.

Prester aspis semper ore patenti et vaporanti currit.

Cuius poeta sic meminit (Lucan. 9, 722): Oraque distendens avidus fumantia prester.

Hic quem percusserit distenditur, enormique corpulentia necatur; extuberatum enim putredo sequitur.

Azt mondják az aspis kígyóról, hogy amikor egy varázsló énekekkel kezdi kicsalogatni a barlangjából, különleges dallamokkal hívogatva,

Az pedig, amikor nem akar kijönni, az egyik fülét a földre szorítja, a másikat a farkával bedugaszolja és betakarja, és így a varázslatos hangokat nem hallva nem jön elő a varázslóhoz.

Az pedig, amikor nem akar kijönni, az egyik fülét a földre szorítja, a másikat a farkával bedugaszolja és betakarja, és így a varázslatos hangokat nem hallva nem jön elő a varázslóhoz.

Dipsas, az aspiskígyó egy fajtája, amelyet latinul "situla"-nak neveznek, mert akit megharap, az szomjúságban hal meg.

Hypnalis, az aspiskígyó egy fajtája, amelyet így neveztek, mert alvással öl.

Ezt Cleopatra helyezte magához, és így halt meg, mintha csak álomba merült volna.

A haemorrhoids nevű aspiskígyót így nevezték, mert az, akit megharap, vért izzad, úgy, hogy az erek megnyílásával az élet minden maradéka vérként távozik.

Mert görögül a vért αίμα-nak mondják.

A prester aspiskígyó mindig nyitott és gőzölgő szájával mozog.

Amelyről a költő így emlékezik meg (Lucan. 9, 722): „És mely tátott száján tajtékját hányja, a prester.” (9, 761) (Ford.: Laki Demeter)

Akit ez megsebez, felpuffad, és túlzott testnagysága miatt pusztul el; ugyanis a duzzanatot rohadás követ.

Seps, tabificus aspis, qui dum momorderit hominem, statim eum consumit, ita ut liquefiat totus in ore serpentis.

A seps, a romlást hozó vipera, aki, amikor megmarja az embert, az (ember) azonnal elbomlik úgy, hogy az teljesen feloldódik a kígyó szájában.

Cerastes serpens dictus, eo quod in capite cornua habeat similia arietum; képara enim Graeci cornua vocant: sunt autem illi quadrigemina cornicula, quorum ostentatione, veluti esca, inlice sollicitata animalia perimit.

A cerastes nevű kígyót azért nevezik így, mert a fején kosokéhoz hasonló szarvak vannak; ugyanis a görögök a szarvakat “kerata”-nak hívják. Négy kis szarvval rendelkezik, amelyeknek mutogatásával, mintha csali volna, becsalogatja és elpusztítja az állatokat.

Totum enim corpus tegit arenis, nec ullum indicium sui praebebat, nisi ex ea parte qua invitatas aves vel animalia capit.

Az egész testét homokkal takarja, és semmilyen jelét nem adja önmagának, kivéve azon a részen, ahol a becsalogatott madarakat vagy állatokat elkapja.

Est autem flexuosus plus quam alii serpentes, ita ut spinam non habere videatur.

Azonban még a többi kígyónál is hajlékonyabb, úgyhogy úgy tűnik, mintha nem lenne gerince.

Scytale serpens vocata, quod tanta praefulget tergi varietate ut notarum gratia aspicientes retardet; et quia reptando pigrior est, quos adsequi non valet, miraculo sui stupentes capit.

A scytale nevű kígyót azért hívják így, mert hátának mintázata olyan ragyogó és változatos, hogy a minták szépsége a szemlélőket lenyűgözi és feltartóztatja; és mivel mászóként lassúbb, azokat, akiket nem ér el, saját csodáján elámulva ejti el.

Tanti autem fervoris est ut etiam hiemis tempore exuvias corporis ferventis exponat.

Olyan nagy a testének melege, hogy még tél idején is testének izzó maradványait tárja fel.

De quo Lucanus (9, 717): Et scytale sparsis etiam nunc sola pruinis exuvias positura suas.

Amiről Lucanus: „Szükséges lévén, önként nem költözik által a hideg égöv alá.” (9, 744-745) (Ford.: Laky Demeter)

Amphisbaena dicta, eo quod duo capita habeat, unum in loco suo, alterum in cauda, currens ex utroque capite, tractu corporis circulato. Haec sola serpentium

Amphisbaena a neve, mert két feje van: egyik a megszokott helyén, a másik a farkán, és mindkét fejével előre halad, testét kör alakban mozgatva.

frigori se committit, prima omnium procedens.

De qua idem Lucanus (9, 719): Et gravis in geminum vergens caput amphisbaena.

Cuius oculi lucent veluti lucernae.

Enhydris colubra in aqua vivens; Graeci enim aquam ὕδωρ vocant.

Hydros aquatilis serpens, a quo icti obturgescunt; cuius quidam morbum boam dicunt, eo quod fimo bovis remediatur.

Hydra draco multorum capitum, qualis fuit in Lerna palude provinciae Arcadiae.

Haec Latine excetra dicitur, quod uno caeso tria capita excrescebant.

Sed hoc fabulosum est; nam constat Hydram locum fuisse evomentem aquas, vastantes vicinam civitatem, in quo, uno meatu clauso, multi erumpebant: quod Hercules videns loca ipsa exussit, et sic aquae clausit meatus.

Nam Hydra ab aqua dicta est.

Chelydros serpens, qui et chersydros, quasi ῥεριμ, quia et in aquis et in terris moratur; nam χέρσων dicunt Graeci terram, ὕδωρ aquam.

Ez az egyetlen kígyó, amely a hidegnek kitéve magát, elsőként jön elő az összes közül.

Erről így ír Lucanus is: „A cylleni sarlós kardnak irányt az adott, a kígyós szörnyfőt leszakasztva.” (9, 718-719) (Ford.: Laky Demeter)

Ennek a szemei úgy ragyognak, mint a lámpások.

Az *enhydris* nevű kígyó vízben él; a görögök ugyanis az *ὕδωρ* szót használják a vízre.

A *hydros* vízi kígyó, amelynek csípésétől az emberek megduzzadnak; betegségét egyesek boának nevezik, mert a bika trágyájával gyógyítható.

A hydra sokfejű sárkány, amilyen az Arkádia tartományban található Lerna mocsarában élt.

Ez latinul “*excetra*”-ként ismert, mert egyetlen fej elpusztításával három fej nőtt helyette.

De ez csak mese; mert azt tartják, hogy a *hydra* egy olyan helyet jelentett, ahol a víz kitörve elárasztotta a közeli várost, és ahol, ha egy csatornát lezártak, több másik tört elő. Amikor Héraklész ezt látta, megégette magukat a helyeket, és így lezárta a víz csatornáit.

Mert a *hydra* a víz nevéből származik.

A *chelydros* kígyó, amelyet “*chersydros*”-nak is neveznek, mintegy “*cerim*”, mivel egyaránt vízben és szárazföldön él; mert a görögök *χέρσων*-nak nevezik a földet, *ὕδωρ*-nak pedig a vizet.

*Hic per quam labitur terram, fumare facit:
quam sic Macer describit: Seu terga
expirant spumantia virus, seu terra fumat,
qua teter labitur anguis.*

*Et Lucanus (9, 711): Tractique via
fumante chelydri.*

*Semper autem directus ambulat; nam si
torserit se, dum currit, statim crepat.*

*Natrix serpens aquam veneno inficiens; in
quocumque enim fonte fuerit, eum veneno
inmiscit.*

*De quo Lucanus (9, 720) Cenchris serpens
inflexuosa, quae semper rectum iter efficit.*

*Parias serpens quae semper in cauda
ambulat et sulcum facere videtur. De quo
idem Lucanus (9, 721): Quo contentus iter
cauda sulcare parias.*

*Boas, anguis Italiae immensa mole,
persequitur greges armentorum et
bubalos, et plurimo lacte riguis se
uberibus innectit et sugens interimit, atque
inde a boum depopulatione boas nomen
accepit.*

*Iaculus serpens volans. De quo Lucanus
(9, 720): Iaculique volucres.*

*In Arabia autem sunt serpentes cum alis,
quae sirenae vocantur, quae plus currunt
ab equis, sed etiam et volare dicuntur;*

Ez az, amelyen át a föld elcsúszik, és füstölni kezd. Ezt így írja le Macer: Vagy habzó mérget lehelnek a hátuk, vagy füstöl a föld, amelyen a rettenetes kígyó csúszik.

És Lucanus (9,711): „És, mely gőzölgő utakon jő erre, Chelydros” (9, 751) (Ford.: Laky Demeter)

Mindig egyenesen halad; mert ha megtekeredik, miközben kígyózik, azonnal elszakad.

A natrix kígyó, mérget kever a vízbe; mert bárhol is legyen a forrásban, mérget kever bele.

Amiről Lucanus: „Cenchris, mely folyvást egyenest folytatja csuszását” (9, 752) (Ford.:Laky Demeter)

A parias kígyó, ki mindig a farkán jár, és barázdát látszik húzni. Erről ugyanaz a Lucanus „És Phareas, mely csak farkával túrja föl útját” (9,760) (Ford.:Laky Demeter)

A boák Itália hatalmas testű kígyói, akik nyájakra és bivalyokra vadásznak; bőséges tejet szívva a tejtől duzzadó tögyekből, és e szívás közben megölik az állatokat. Innen ered a neve, mivel a barmokat pusztítja.

Iaculus, a repülő kígyó. Erről így ír Lucanus: „És utasítva, hogy a Gorgon szigetekre repüljön” (9,710) (Ford.:Laky Demeter)

Arábiában viszont vannak szárnyas kígyók, amelyeket sziréneknek neveznek. Ezek gyorsabban futnak, mint a lovak, de azt is mondják, hogy repülni képesek. Mérgük

<i>quorum tantum virus est ut morsum ante mors insequatur quam dolor.</i>	annyira halálos, hogy a harapás utáni halál hamarabb bekövetkezik, mint maga a fájdalom.
<i>Exiliunt enim in arboribus, et dum aliquod animal obvium fuerit, iactant se super eum et perimunt; unde et iaculi dicti sunt.</i>	A <i>iaculus</i> -ok ugyanis a fákon rejtőznek, és amikor valamilyen állat útjukba kerül, rávetik magukat és megölik; ezért nevezték őket <i>iaculus</i> nak.
<i>Ophites dicta, quod colorem arenae habeat.</i>	Az <i>Ophites</i> nevét onnan kapta, hogy színe hasonlít a homokéra.
<i>De qua poeta (Lucan. 9, 714): Quam parvis pictus maculis Thebanus ophites concolor exustis atque indiscretus arenis ammodytes.</i>	Erről ír a költő Lucanus: „Amint apró foltok tarkítják a Thebai Ophitest, oly színű, mint az elszenesedett és elválaszthatatlan homok az <i>Ammodytes</i> .” (saját fordítás)
<i>Seps exiguus serpens, qui non solum corpus sed et ossa veneno consumit.</i>	A <i>seps</i> , egy apró kígyó, amely nemcsak a testet, hanem a csontokat is elpusztítja a mérgével. Erről így emlékezik meg a költő (Lucanus, 9, 723): „És <i>Seps</i> , mely testet s csontot fölemészt egyetemben.” (9, 762) (Ford.:Laky Demeter)
<i>Cuius poeta sic meminit (Lucan. 9, 723): Ossaue dissolvens cum corpore tabificus seps.</i>	
<i>Dipsas serpens tantae exiguitatis fertur ut cum calcatur, non videatur.</i>	A <i>dipsas</i> kígyót olyan kicsinynek mondják, hogy ha rálépnek, szinte láthatatlan.
<i>Cuius venenum ante extinguit quam sentiatur, ut facies praeventa morte nec tristitiam induat morituri.</i>	Mérge még azelőtt öl, hogy érezhető lenne, úgyhogy az áldozat arca a halál miatt sem a szomorúság jeleit nem ölti magára, sem a haldoklás fájdalmát se tükrözi.
<i>De quo poeta (Lucan. 9, 737): Signiferum iuvenem Tyrrheni sanguinis Aulum torto capite retro dipsas calcata momordit: vix dolor aut sensus dentis fuit.</i>	Erről így ír a költő: „Harczjeltartóját, a Tyrrhenvérbeli Aulust egy letapodt <i>Dipsas</i> , hozzá tekerőzve fejével, megharapá: csak alig sejté kínját a marrásnak.” (9,776-778) (Ford.:Laky Demeter)
<i>Salpuga serpens est quae non videtur. Caecula dicta, propter quod parva sit et non habeat oculos.</i>	A <i>Salpuga</i> egy kígyó, amely nem látható. „ <i>Caecula</i> ”-nak (vak kígyónak) hívják, mivel kicsi és nincsenek szemei.

Centupeda a multitudine pedum dicta. Lacertus reptile genus est, vocatus ita quod brachia habeat.

Genera lacertorum plura: ut botrax, salamandra, saura, stellio.

Botrax dicta, quod ranae habeat faciem; nam Graeci ranam βάτραχον vocant.

Salamandra vocata, quod contra incendia valeat.

Cuius inter omnia venenata vis maxima est; cetera enim singulos feriunt, haec plurimos pariter interimit.

Nam si arbori inrepserit, omnia poma inficit veneno, et eos qui ederint occidit; qui etiam vel si in puteum cadat, vis veneni eius potantes interficit.

Ista contra incendia repugnans, ignes sola animalium extinguit; vivit enim in mediis flammis sine dolore et consummatione, et non solum quia non uritur, sed extinguit incendium.

Saura lacertus, qui quando senescit, caecantur oculi eius, et intrat in foramen parietis aspicientis contra Orientem, et orto sole intendit et inluminatur.

Stellio de colore inditum nomen habet; est enim tergore pictus lucentibus guttis in modum stellarum.

A “centupeda” (százlábú) elnevezést a sok lába miatt kapta. A gyík (*lacertus*) egy hüllőfajta, amelyet azért hívnak így, mert vannak “karjai”.

A gyíkoknak több típusa van: például a “botrax”, a szalamandra, a “saura” és a “stellio”.

A botrax nevét arról kapta, hogy az arca egy békára hasonlít; ugyanis a görögök a békát βάτραχον-nak nevezik.

A szalamandrát azért hívják így, mert képes ellenállni a tűznek.

Minden mérgező állat közül ennek a hatása a legerősebb; a többiek ugyanis egyesével ölnek, de ez egyszerre sokakat pusztít el.

Ugyanis, ha egy fára felmászik, az összes gyümölcsöt megfertőzi a mérgével, és azokat, akik esznek belőle, megöli. Sőt, ha akár egy kútba esik, mérge a vizet megfertőzve azokat is elpusztítja, akik abból isznak.

Az tűzzel szemben ellenálló, a lángokat az állatok közül egyedül ő képes eloltani; ugyanis a lángok közepette él fájdalom és pusztulás nélkül, és nemcsak hogy nem ég el, hanem el is oltja a tüzet.

A saura, amikor megöregszik, megvakul, és bemászik egy keletre néző fal részébe; amikor a nap felkel, felé fordul, és látása visszatér a napfény hatására.

A stellio a nevét színéről kapta; ugyanis a hátán fényes pöttyök díszítik, mintha csillagok lennének.

*De quo Ovidius (Metam. 5, 461):
aptumque colori Nomen habet, variis
stellatus corpore guttis.*

Erről ír Ovidius is (Metam. 5, 461): ">>csillag-
gyík<<: testét rőt csöppek csillagosítják." (Ford.:
Devecseri Gábor)

*Hic autem scorpionibus adeo contrarius
traditur ut viso eo pavorem his adferat et
torporem.*

Ez annyira ellenkező hatással van a skorpiókra,
hogy azok megpillantva őt pánikba esnek és
mozdulatlanná dermednek.

*Sunt et alia serpentium genera; ut
ammodytæ, elephantia, et
chamaedracontes. Postremo quantus
nominum, tantus mortium numerus.*

Vannak továbbá másféle kígyófajok is, mint
például az *ammodytæ*, *elephantia*, és
chamaedracontes. Végül, ahány nevük van,
annyi különféle halálnemmel fenyegetnek.

*Omnes autem serpentes natura sua
frigidae sunt; nec percutiunt nisi quando
calescunt.*

Azonban minden kígyó természeténél fogva
hidegvérű; és csak akkor támadnak, amikor
felmelegednek.

*Nam quando sunt frigidae, nullum
tangunt; unde et venena eorum plus die
quam nocte nocent.*

Amikor ugyanis hidegek, semmit sem támadnak
meg. Emiatt a mérgejük nappal hatásosabb, mint
éjjel.

*Torpent enim noctis algore, et merito,
quia frigidae sunt nocturno rore.*

Éjjel ugyanis a hideg miatt dermedtek, és ez
érthető is, mivel a hajnali harmat hidegsége hat
rájuk.

*In se enim adducunt vaporem corporis
gelidi pestes et natura frigidae; unde et
hieme in nodos torpent, aestate solvuntur.*

Testük természetes hidegsége magába zárja a
hideg kipárolgását, amitől még inkább
dermedtek és hidegek lesznek; emiatt télen
összetekeredve dermednek meg, nyáron pedig
feloldódnak.

*Inde est quod dum quicumque serpentium
veneno percutitur, primum obstupescit, et
postea, ubi in illo calefactum ipsum virus
exarserit, statim hominem extinguunt.*

Ezért van az, hogy amikor valakit kígyó mérge
sújt, először dermedtséget érez, majd, amikor a
mérge az áldozat testében felmelegszik és izzani
kezd, az az embert azonnal megöli.

*Venenum autem dictum, eo quod per
venas vadit; infusa enim pestis eius per*

A mérge nevét (venenum) onnan kapta, hogy az
erekben halad; ugyanis a beléjük jutó

<i>venas vegetatione corporis aucta discurrit et animam exigit.</i>	veszedelmes anyag a test életfolyamata által erősödve szétáramlik, és elragadja a lelket.
<i>Unde non posse venenum nocere, nisi hominis tetigerit sanguinem. Lucanus (9, 614): Noxia serpentium est admixto sanguine pestis.</i>	Ezért a méreg nem képes ártani, hacsak nem érinti az ember véré. Erről ír Lucanus: A kígyók veszedelme akkor válik ártalmassá, ha a vérrel keveredik.” (saját fordítás)
<i>Omne autem venenum frigidum est, et ideo anima, quae ignea est, fugit venenum frigidum.</i>	Minden méreg hideg természetű, ezért a lélek, amely tüzes, menekül a hideg méreg elől.
<i>In naturalibus bonis, quae nobis et inrationabilibus animantibus videmus esse communia, vivacitate quadam sensus serpens excellit.</i>	A természetes adottságok között, amelyek az emberek és az irracionális élőlények számára közősek, a kígyó különösen kiemelkedik érzékelésének élességével.
<i>Unde et legitur in Genesi (3, 1): 'Serpens autem erat sapientior omnibus pecoribus terrae.'</i>	Ezért olvasható is a Teremtés könyvében (1Móz 3:1): „A kígyó pedig ravaszabb volt minden mezei állatnál.”
<i>Dicit autem Plinius, si creditur, quod serpentis caput etiam si cum duobus evaserit digitis, nihilominus vivit. Unde et totum corpus obicit pro capite ferientibus.</i>	Plinius azt mondja – ha hihető –, hogy a kígyó feje, még ha csak két ujjnyit is menekül meg, továbbra is életben marad. Ezért az egész testét odaajánlja a támadóknak, hogy megvédje a fejét.
<i>Anguibus universis hebes visus est. Raro in adversum contuentur, nec frustra, cum oculos non in fronte habeant, sed in temporibus; adeo ut citius audiant quam aspiciant.</i>	Minden kígyónak tompa a látása. Ritkán néznek előre, nem véletlenül, hiszen szemük nem az arcukon van, hanem a halántékukon; így sokkal hamarabb hallanak, mint látnak.
<i>Nullum autem animal in tanta celeritate linguam movet ut serpens, adeo ut triplicem linguam habere videatur, cum una sit.</i>	Egyetlen állat sem mozgatja olyan gyorsan a nyelvét, mint a kígyó, olyannyira, hogy úgy tűnik, mintha hármias nyelve lenne, pedig csak egy van.

Serpentium humida sunt corpora, adeo ut quaque eunt, viam humore designent. Vestigia serpentium talia sunt ut, cum pedibus carere videantur, costis tamen et squamarum nisibus repant, quas a summo gutture usque ad imam alvum parili modo dispositas habent.

A kígyók teste nedves, ezért amerre járnak, nyomukat nedvesség jelzi. A kígyók nyomai olyanok, hogy bár látszólag nincsenek lábaik, bordáik és pikkelyeik mozdulataival kúsznak előre, amiket egyenletesen rendeződve a torkuktól egészen a hasuk aljáig viselnek.

Squamis enim quasi unguibus, costis quasi cruribus innituntur.

A pikkelyek olyanok, mint a karmok, a bordák pedig mintha lábak lennének, ezeken támaszkodnak.

Unde si in qualibet corporis parte ab alvo usque ad caput ictu aliquo conlidatur, debilis reddita cursum habere non possit; quia ubicumque ille ictus inciderit, spinam solvit, per quam costarum pedes et motus corporis agebantur.

Ezért, ha a kígyó testének bármely részét, a hasától a fejéig, valamilyen ütés éri, meggyengül, és mozgásképtelenné válik; mert ahol az ütés találja, a gerincét szakítja meg, amelyen keresztül a bordák „lábai” és a test mozgása irányíthatnak.

Serpentes autem diu vivere dicuntur, adeo ut deposita vetere tunica senectutem deponere atque in iuventam redire perhibeantur.

A kígyókról azt mondják, hogy hosszú ideig élnek, olyannyira, hogy amikor levedlik régi bőrüket, az öregséget levetik, és visszatérnek az ifjúságba.

Tunicae serpentium exuviae nuncupantur, eo quod his, quando senescunt, sese exuunt, quibus exuti in iuventam redeunt.

A kígyók bőrének lehámozódásait *exuviáknak* nevezik, mert amikor öregszenek, megszabadulnak tőle, és ezzel visszatérnek a fiatalságba.

Dicuntur enim exuviae et induviae, quia exuuntur et induuntur.

Az *exuvia* és az *induvia* szavak arra utalnak, hogy valamit levetnek (*exuuntur*), majd felöltenek (*induuntur*).

Pythagoras dicit de medulla hominis mortui, quae in spina est, serpentem creari; quod etiam Ovidius in Metamorphoseorum libris commemorat dicens (15, 389): Sunt qui cum clauso putrefacta est spina sepulchromutari credunt humanas anque medullas.

Püthagoras azt mondja, hogy az ember halálakor a gerincvelőjéből, amely a gerincében van, kígyó keletkezik; ezt még Ovidius is említi a *Metamorphosis* könyveiben, mondván (15, 389): *“Van, ki ilyent is hisz: ha gerincünk rothad a sírban, hát a velőből majd nagy kígyó kél a világra.”* (15, 389-390) (Ford.: Devecser Gábor)

Quod si creditur, merito evenit ut sicut per serpentem mors hominis, ita et hominis morte serpens. Fertur autem quod serpens hominem nudum non sit ausus contingere.

Ha ez igaz, akkor joggal történik, hogy ahogyan a kígyó keletkezik az ember halála után, úgy az ember halálával a kígyó is "újjászületik". Egyesek azt is mondják, hogy a kígyó nem merte megérinteni a meztelen embert.

Az utolsó mondat szövege mögött mélyebb jelentés húzódik meg, amely szorosan kapcsolódhat a Biblia tanításaihoz. Az ember és a kígyó kapcsolatát a Teremtés könyvében található bűnbeesés története világítja meg (1Móz. 1:3). Ebben a kígyó Évát rászedve idézi elő az első bűnt, amelynek következménye az ember halandósága lett. Ezzel párhuzamba állítható a szöveg gondolata, miszerint "az ember halálával a kígyó is elpusztul," hiszen a keresztény hit szerint Jézus halála legyőzte a bűnt, amit a kígyó szimbolizál.

Az a rész, hogy a kígyó nem merte megérinteni a meztelen embert, szintén a Teremtés könyvére utalhat. A bűnbeesés előtt az ember ártatlanságban élt, és meztelensége a tisztaságot jelképezte (1Móz. 2:25). Ez az ártatlanság olyan állapot lehetett, amelyet a kígyó nem mert megsérteni.

A sárkány és az oroszlán

Szent Izidornál a sárkány és az oroszlán két ellentétes erőt jelképez, ugyanúgy, mint azt a *Bibliában* több helyen is megfigyelhetjük. A sárkány a gonoszt, a bűnt és a káoszt képviseli,

az oroszlán pedig az erényt, az igazságosságot és az isteni hatalmat szimbolizálja. Ez a két állat a keresztény gondolkodásban az igaz és a hamis erő küzdelmét jeleníti meg, ahol végül mindig az igazság győz.

A világi jelképrendszerben az oroszlán a bátorságot és az igazságot szimbolizálja, de egyben a gőgöt is jelképezheti. I. Richárd angol király a bátorságáról volt ismert, és ezért kapta az „*Oroszlánszívű*” nevet. Míg a sárkányok a középkori értelmezés szerint sem voltak az erények megtestesítői, addig az oroszlánok nem csak dicső állatként szerepeltek. Erre példát Péter apostol levelei közt találunk, miszerint: „*Legyetek józanok, vigyázzatok, mert ellenségeitek, az ördög mint oroszlán jár szerte, keresve, kit nyeljen el*” (I.Pét.5:8). ²⁶

Arra találhatunk példát több helyen is, hogy az oroszlánokat (angyal)szárnyakkal ábrázolják (annak ellenére, hogy néhol a gonoszként is megjelenhet), de angyalszárnyas, jótakaró sárkányokkal még a mesékben sem.

²⁶ Takács Béla: *Bibliai jelképek a magyar református egyházművészetben*. Budapest, Magyarországi Református Egyház Sajtóosztály, 1986.

Bibliográfia

- Ágoston, S. (1985). *A Szentháromságról* (F. Gál (ed.)). Szent István Társulat.
- Ágoston, S. (2004). *De Genesi ad Litteram. In: Szent Ágoston misztikája I.* (G. Heidl (ed.)). Kairosz Kiadó.
- Ágoston, S. (2005). *Isten városáról* (A. Földvály (ed.)). Kairosz Kiadó.
- Biblia. (1977). *Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentései* (Ó. és Ú. B. Szakbizottság. (ed.)). Magyar Bibliatanács.
- DANTE, A. (1962). *Isteni színjáték* (M. Babits (ed.)). Helikon.
- Diós, I. (2000). *Magyar Katolikus Lexikon* 5. (J. Viczián (ed.)). Szent István Társulat.
- George, W., & Yapp, B. (1991). *The Naming of the Beasts - Natural history in the medieval bestiary*. Duckworth.
- Görföl, T. (2002). *Teológusok lexikona* (M. Kránitz (ed.)). Osiris Kiadó.
- Horváth, E. (1993). A nyugati gót történetírás emlékei (Isidorus Hispalensis és Johannes Biclaensis történeti művei). *Aetas*, 8(1), 14–27.
- Horváth, E. (2000). *Etimológiák XVI. KÖNYV A kövekről és a fémekről* (L. Havas (ed.); Issue 16). Osiris.
- Izidor, S. (1986). *Étymologies Livre XII - Des animaux* (A. Jacques & F. Jacques (eds.)). Les Belles Lettres.
- Izidor, S. (1998). *A gótok, vandálok és szvévek története* (M. Székely (ed.)). Szegedi Középkorász Műhely.
- Katona, R. (1983). *Az antik Róma napjai* (I. Gulyás (ed.)). Tankönyvkiadó Vállalat.
- Murphy, J. C., & Henderson, R. W. (1997). *Tales of Giant Snakes: A Historical Natural History of Anacondas and Pythons* (Original E). Krieger Publishing Company. <https://doi.org/10.5860/choice.35-3868>
- Pogány R., G. (2015). Sevillai szent Izidor nézetei a könyvekről, könyvtárakról és az olvasásról. *Könyvtár*, 17(1), 8–32.
- Schnitzler, A. E. (2011). Past and present distribution of the North African-Asian lion subgroup. *Mammal Review*, 41(3), 220–243. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2907.2010.00181.x>
- Secundi, Plinius, C. (1906). *Naturalis Historiae libri XXXVII.* (K. Friedrich & M. Theodor (eds.)). Teubner.
- Stephen A., B., W. J., L., J. A., B., & Berghof, O. (2006). The Etymologies of Isidore of Seville. In H. Muriel (Ed.), *Cambridge University Press*. Cambridge University Press, New York. <http://scioteca.caf.com/bitstream/handle/123456789/1091/RED2017-Eng->

8ene.pdf?sequence=12&isAllowed=y%0Ahttp://dx.doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2008.06.005%0Ahttps://www.researchgate.net/publication/305320484_SISTEM_PEMBETUNGAN_TERPUSAT_STRATEGI_MELESTARI

- Szűcs, J. (1988). Szent István intelmei: Az első magyarországi államelméleti mű. In F. Glatz & J. Kardos (Eds.), *Szent István és kora* (pp. 32–53). Magyar Helikon.
- Takács, B. (1986). *Bibliai jelképek a magyar református egyházművészetben* (J. Pásztor (ed.)). Magyarországi Református Egyház Sajtóosztály.
- Vanyó, L. (2004). *Ókeresztény írók lexikona - Szent István Kézikönyvek 10.* Szent István Társulat.

A felhasznált képek forrásai:

- <https://pinstor.us/wp-content/uploads/2016/01/lions-running.jpg>
- https://www.marrakech-camel-trips.com/wp-content/uploads/2021/05/8742378684_f6e7329ff9_c.jpg

A felhasznált műfordítások:

- Lucanus, Marcus Annaeus. *Pharsalia, vagyis A polgárháború. Tíz könyvben.* Ford. Laky Demeter. Pest: Ráth Mór, 1867.
- Persius és Juvenalis. *Szatírák.* Ford. Muraközy Gyula. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1977.
- Cicero, Marcus Tullius. *Összes perbeszédei.* Ford., jegyz., bev. Nótári Tamás. Szeged: Lectum Kiadó, 2010.
- Ovidius Naso, Publius. *Átváltozások (Metamorphoses).* Ford. Devecseri Gábor. Budapest: Magyar Helikon, 1964.
- *Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentései.* Ford. Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottság. Budapest: Magyar Bibliatanács, 1977.